

ЈЕДНО ВАЦЛИКОВО ГЛЕДИШТЕ ИЗ 1858 г. О НЕЗАВИСНОСТИ ЦРНЕ ГОРЕ

Званични орган француске владе *Moniteur universel* објавио је 12 маја 1858 године, дакле, очи црногорске побједи над Турцима на Граховцу, опширан чланак у коме се резимира дотадашњи став француске владе према тада третираном црногорском питању и прецизира њено гледиште о питању независности Црне Горе и њених односа према Турској.¹⁾ Чланак је доживио немали публицитет у париској штампи и био коментарисан у штампи осталих европских земаља све до појаве првих вијести о црногорској побједи на Граховцу од 13 маја. Побједа је еклатантно и непобитно доказала још једном стварну независност Црне Горе према Турској и тиме ослободила европску дипломатију једног тешког питања. Она је истовремено оправдала гледиште руске и француске владе на ово питање и моћно поткријепила *Moniteur*-ов чланак. Догађаји који су се низали послједице побједи (интервенција европских амбасадора код Порте у Цариграду да се обуставе непријатељства, долазак француске, руске и енглеске флоте у дубровачке воде, посјета француског адмирала Жиријен де ла Гравиера и руског капетана Јушкова књазу Данилу на Цетињу, преговори око образовања међународне комисије за разграничење Црне Горе и Турске, питање учешћа црногорског делегата у тој комисији, рад комисије и коначно њен закључак) били су тијесно повезани за питање о државно-правном положају Црне Горе према Турској и о њеном међународном статусу. Штампа и појединци различито су коментарисали питање, служећи се често сумњивим аргументима и још сумњивијим побудама.

Порта је неоступно стајала на гледишту да је Црна Гора побуњена покрајина турског царства, чији је интегритет био загарантовао Париски конгрес. Њена дипломатија и штампа развиле су широку акцију у том правцу и нашле разумијевање, а често и подршку у Аустрији и Енглеској. У кампањи против Црне Горе и њених претензија нарочито се истицао орган турске владе, лист *Journal de Constantinople*, који је излазио на француском језику у Цариграду, а уређивао га је један Француз.²⁾

¹⁾ Наш превод овог чланка објављен је у „Годишњаку наставника Подгоричке гимназије“ бр. 3 за 1932 у чланку: Глас Француске на дан битке код Грахова 1858 године.

²⁾ Писање овог турског листа често је било и против француских интереса. То је изазвало негодовање француског амбасадора у Цариграду Тувнела. Навешћемо овај примјер:

Тувнел је додирнуо у свом извјештају од 11 маја 1857 број 35, који је послао грофу Валевском, француском министру спољних послова, и питање писања овог листа. Тувнел предлаже да се забрани улаз у Француску овом листу „који уређиван од једног Француза, г. Ногеса (Nogues), не пропушта ниједну прилику да нанесе штету политици царске француске владе, а начин његовог писања поводом питања Болграда као и поводом питања кнежевине Влашке и Молдавске стално је прожет, под хипокритском формом,

На чланак *Moniteur*-а од 12 маја оштро је реаговао овај турски лист. Ми нажалост нијесмо били у стању да дођемо ни у париској Народној библиотеци до овог листа, па да непосредно говоримо о чланку или да га објавимо у преводу. Умјесто тога нашли смо у Архиву француског Министарства спољних послова у Паризу једно повјерљиво писмо које је 1858 године послао том Министарству Јован Вацлик, познати чешки публициста и пријатељ нашег народа. Уз писмо, Вацлик је поднио и доста опширан меморијал у коме побија, на основу историских чињеница, писање поменутог турског листа и уопште турске претензије над Црном Гором са истовременом намјеном да тај материјал француско министарство употрејеби ако жели да одговори турском листу. До одговора није никада дошло и ова два Вацликова податка о Црној Гори, као и многа друга добијена са других страна, послужила су француском министарству за правилније и потпуније обавјештење о Црној Гори, али су досад остала неискоришћена у поменутом Архиву. Вацлик их је писао на њемачком, а ми их овдје преносимо са француског превода.

Вацлик се овако обраћа грофу Велевском, француском министру спољних послова:

Екселенцијо,

Имам част да Вашој Екселенцији пошаљем чланак који сам написао на основу најаутентичнијих извора у корист права књаза Црне Горе, права која „*Journal de Constantinople*“ од 26 маја покушава да оспори у форми одговара на чланак „*Moniteur Universel*“-а. Будући да сам писац брошуре под насловом: „*La souveraineté du Montenegro et le droit des gens modernes de l' Europe*“, сматрао сам за дужност да поднесем Вашој Екселенцији материјал за одговор у случају кад би Она сматрала за потребно да одговори новим чланком у »*Moniteur*«-у на тврђење »*Journal de Constantinople*“-а. Можда би се Ваша Екселенција могла послужити овим материјалом који је достављен полузваничним листовима, али у том случају замолио бих да задржи моје име у дискрецији, као што се и ја обавезујем на најстриктније ћутање.

Расвијетлио сам чињенице које су аустриске новине репродуковале на основу цариградског листа. Учинио бих више да сам имао у рукама тај лист. Ако би ми га Ваша Екселенција извољела доставити, ја бих одмах израдио нови одговор јер имам све што је потребно да то питање истински расвијетлим.

Говори се такође да је објављен неки мемоар турске владе или да је упућена само званична нота европским силама. Кад

најнепријатељским духом. Тај Ногес, кога плаћа час аустриска интернунцијатура, час енглеска амбасада, заслужује да му француска колонија у Цариграду додијели заслужену лекцију која би га приморала да промијени држање.“ (*Archives du Ministère des Affaires étrangères à Paris. Correspondance politique. Constantinople. Turquie, avril-mai 1857, t. 330.*)

Бих могао добити тај докуменат преко Ваше Екселенције, ја бих био у стању да га оповргнем и на тај начин да учиним услугу ствари Црне Горе, услугу коју сам већ почео да спонтано чиним у мојој брошури. Сматрао сам за своју дужност, служећи праведној ствари, да изиђем из своје уобичајене скромности и да узмем слободу достављајући овај спис Вашој Екселенцији у нади да ће ми она ово опростити.

Ако бих и убудуће могао бити од користи Вашој Екселенцији у овој ствари, ја ћу јој бити увијек на услузи и биће ми укавана част да будем позван да и стварним радом помогнем једну ствар коју сам досад само бранио ријечима и списима.

Размишљао сам такође о правним мотивима на које би се Тијеријски кабинет могао позвати да прибави кнезу Црне Горе Барску обалу на Јадрану; под којим би условима било могуће повољно средити гранично питање и што би се могло дискутовати у Цариграду прије него што буде црногорско питање дефинитивно ријешено на Конференцији у Паризу. О томе сам већ обрадио више докумената, које ћу послати Вашој Екселенцији, ако то жели.

Био сам прошле године у Црној Гори гдје сам упознао све у основи, историске чињенице као и правну страну питања.

Молећи Вашу Екселенцију да опрости моју смјелост, молим истовремено да повјерује у моје искрене жеље за успјех питања Црне Горе и да буде увјерен да ја све ово радим из поштовања и љубави према књазу Данилу.

Имам част итд. итд.

Праг, 11 јуна 1858

Потпис: Јован Вацлик

Сарадник листа: Prazške Noviny у Прагу.“

У другом документу, који носи наслов „Le Journal de Constantinople и суверенитет Црне Горе“, побијају се, с правне и историске тачке гледишта, Портине претензије над Црном Гором. Он гласи:

„Le Journal de Constantinople“ од 26 маја садржи један чланак управљен против француског листа „Moniteur“-а који је указао 12 маја да се Porta може позвати на своје право сизеренства над Црном Гором, које истиче, само на право (освајача) освајања, с обзиром да не постоји ниједан уговор између ње и ове земље који би потврдио у њену корист макакво право сизеренства.

„Le Journal de Constantinople“ се труди врло озбиљно и са многог напора, што Турци ријетко чине, да оправда Портин суверенитет над Црном Гором с историске и легалне тачке гледишта. Мило нам је што видимо турске браниоце да се баве поучном историјом отоманског царства и да о том царству просуђују на основу његових односа са другим државама што само може довести до повољних резултата за будућност ислама и за само Царство базирано на том вјеровању.

Међутим, примијетићемо поменутом листу да Свијетла Порта користи најслабије своје доказе, ако чланак „Journal de Constantinople“ а садржи све на што се она може позвати да поткријепи своје назови право сизеренства над Црном Гором.

Узгредно ћемо указати на чињеницу да је право суверенитета Црне Горе констатовано очигледно и необориво, с европске тачке гледишта о људским правима, пред трибуналом европске дипломатије, у књизи г. Јована Вацлика која под насловом: „Суверенитет Црне Горе и савремено људско право у Европи“ (издање Brockhaus у Лајпцигу 1858), проучава политичке односе Црне Горе са другим државама. Овај спис пробудио је пажњу дипломатских кругова. Упутићемо полузванични турски лист да се упозна са изворима које је г. Вацлик користио и изложићемо слиједеће као нашу непотпуну реплику на његов одговор на „Moniteur“—ов чланак, из чега ће сам лист бити у стању да извуче консеквенце.

Султан Махмуд II никада није покорио Црну Гору. Једино знамо да је 1478 Махмуд II (а не Мухамед) напао барско приморје, које је наизмјенице припадало Млечанима и Црногорцима. Црногорци су га храбро бранили и у друштву с Млечанима потукли су Махмудову војску. Извор којим се послужио „Journal de Constantinople“, је вјероватно мало сигуран, док је наш аутентичан.

Године 1604, за вријеме владавине митрополита у Црној Гори, напао је Црну Гору са надмоћним снагама скадарски паша Али бег Мемибеговић, али је успио само да попали два села: Стањевиће и Горицу. Затим се вратио, последије мањих сукоба у којима је и сам био рањен. Његов поход није имао никаквог успјеха што се доказује околношћу да су Црногорци исте године учинили продор у Бугарску и гонили Турке до близу Филипоља. Да је Црна Гора била сматрана 1478 године као турски феуд, како то истиче „Le Journal de Constantinople“, онда би тај положај морао бити потврђен неким феудалним уговором, из кога би морали проистицати права и односи сизерена (султана) према свом вазалу (кнезу Црне Горе). Зашто „Journal de Constantinople“ не објави текст једног тако значајног документа за права Турске?

Што се тиче црногорских побуна, које су Турци, како се жели приказати, увијек мање-више кажњавали, примијетићемо цариградском листу да сваки непристрасни посматрач мора признати да се не може назвати побуна него легитимна одбрана, акција да се одагна непријатељ који је без претходне објаве рата ступио на црногорско земљиште. Срећом све су те турске инвазије 1711, 1820, 1832 и 1841 године (могли бисмо навести још једно десетак), побједнички одбили хришћански становници Црне Горе, тако да се Турци нијесу могли нигдје војнички утврдити. Стога се нигдје у Црној Гори не могу наћи трагови турске власти, док су у пограничним крајевима трагови турског пустошења многобројни.

У књизи г. Ј. Вацлика. на страни 13 до 32, изнесено је са каквом су се храброшћу Црногорци одупирали у крвавим борбама против непријатеља хришћанства. Нека „Journal de Constantinople“, пошто буде прочитао ове странице, настави и даље да говори, ако се буде усудио, о освајању Црне Горе од стране Турака!

Примијетили смо да овај лист није навео ниједан историјски доказ. Вјероватно да право Портина суверенитета над Црном Гором не почива на историским изворима из којих би могло потицати право освајања. Према томе, остајемо при тексту „Moniteur“-а од 12 маја и питамо цариградски лист које аутентичне податке би могао да нам наведе па да повјерујемо да је Порта имала слично право сизеренства над Црном Гором.

Што се тиче правног питања, лист сам признаје да Портин суверенитет над Црном Гором није констатован ни у једном аутентичном акту, али исто тако примјећује да не постоји ниједан аутентични акт којим Црна Гора може доказати своју независност.

Одговорићемо на ово следећим цитатом са стране 124 Вацликове књиге: „Да Порта није сматрала Црну Гору као стварно независну државу она с њом не би могла нити би морала склапати уговоре. Али пошто постоје уговори између ове двије државе и пошто је чак Узвишена Порта те уговоре склапала са независном Црном Гором, она је ту независност претпостављала, а сада хоће да је одриче. Узвишена Порта не може уклонити склопљене уговоре са Црном Гором нити их може одрицати јер је она у њима признала независност не само прећутно него изричито у два документа. Сви могући Портини приговори против Црне Горе опадају изричитом или прећутном ратификацијом свих уговора и њиховим извршењем“.

Први документат је од 20 октобра 1838 и налази се на страни 86. Он гласи:

„Утврђује се вјечити мир између владе независне Црне Горе с једне и Пашалука Босне и Херцеговине с друге стране“ итд.

Други документат Вацлик објављује на 125 страни своје књиге. Његову копију он је нашао прошле године у Цетињском архиву. Српски оригинал гласи: „Ми, султан Селим Емир³⁾ . . .

На основу слиједећих података не само да је сумњиво него је чак и немогуће да су Црногорци понизно преклињали године 1768 султана Мустафу III као његови вјерни поданици.

Године 1768 три турске војске од 120 хиљада људи под командом везира Босне, Албаније и Румелије опколиле су Црну Гору са сува док су је Млечани блокирали с мора. Поход се завршио битком код Чева у којој су Црногорци победили. На тај се начин за Црногорце славно завршио турски поход од 1768 године.

³⁾ Изостављамо навођење овог документа из 1799 чију је аутентичност наша доцнија историографија ставила у сумњу. (А. Ј.).

Мало је, дакле, вјероватно да су се Црногорци тада покоравали Мустафи III.

А сада наилазимо на најосновније доказе „Journal de Constantinople“-а. Овај лист признаје да се од Карловачког мира (1699) до мира у Свиштову (1791) не може наћи у уговорима и одредбама никакав траг који би указивао на права Порте над Црном Гором, али да су та права формално призната Свиштовским миром јер су његовим првим чланом „Црногорци означени као Портини поданици и вазали“.

Прије него што се упустимо у даље разматрање учинићемо неколико примједби како би нас „Journal de Constantinople“ боље разумио.

Када је године 1788 објављен руско-аустриски рат против Турске онда су позвани Црногорци, који су сматрани за независне, да узму учешћа у борби против заједничког мучитеља хришћана.

Црногорци одлучише да се прикључе Аустрији и Русији. Рат је имао срећни исход за савезнике и 4 августа 1791 године био је закључен мир у Свиштову.

У првом члану овог мировног уговора, Аустрија је означила Црногорце као Портине поданике и вазале Турака и одредила за њих потпуну амнестију, умјесто да се за њих заузме.

Пуноважност овог члана Свиштовског мира не може се одржати ни с теориске ни с практичне стране.⁴⁾

Што се тиче практичне стране, Турска је сама поништила пуноважност овог мировног уговора, јер она није никад настојала да оствари његове одредбе, одричући се свију права која су за њу из њих проистицала у односу на Црногорце. Турска се је одрекла свију својих суверених права, права посједа, права увођења војног гарнизона, права захтјева вјерности и покорности Црногораца и њихова књаза, права на данак, који је Порта бар као сизерен могла тражити, права да потврђује књаза. Осим тога Порта није никада вршила ни најмањи утицај на унутрашњу независност Црне Горе, на управну или судску власт Књажевине Црне Горе. Она у Црној Гори није имала ни уставно ни управно право, према томе, како се може сада позивати на уговор из ког проистичу њена права а која међутим никада није спроводила?

Зар Порта није сама својим поступцима и својим пропустима поништила члан први Свиштовског мира? Зар она није, супротно

⁴⁾ С теориске стране, Вацликово је гледиште овако формулисано на француском:

En théorie la condition essentielle d'un traité international est la cause admissible; jamais un acte ou une omission contre les droits incontestables d'un Tiers, ou se qu'on a déjà accordé exclusivement à un Tiers, ou bien ce qu'on a reconnu comme un fait, ne peut être l'objet d'une obligation inscrite dans un traité, ni un acte ou le droit d'un Tiers dont on ne peut disposer. Les deux parties contractantes étaient dans qualités pour disposer à cet égard dans le traité dont il s'agit.

одредби тога члана, формално признала независност Црне Горе, и то аутентичним документима године 1799 за вријеме султана Селима Емира и уговором од 1838 године?

То је што се тиче одредаба мировног уговора у Свиштову. Како стоји са другим?

Мисија грофа Лајнингена 1853 године сувише је добро позната да би било потребно да се на њој задржавамо. Знамо једино да се књаз Данило желио показати захвалан према Аустрији и Русији за услуге које су му ове двије велике силе указале 1853 године, да би се могао, као хришћански кнез, показати независан у односу према Турцима.

Године 1838 и 1841 Аустрија је закључила са владиком Петром II Петровићем мировне уговоре сматрајући га за независног кнеза не обзирајући се на одредбе од 1791 утврђене са Портом.

Према томе, ова велика сила није никада мислила да оствари одредбе Свиштовског мира и друга одговарајућа страна нашла се на тај начин у истом положају.

На основу горе изложеног не чудимо се што се Порта не позива на право освајања Црне Горе. Једино желимо да сазнамо којим доказима она мисли да поткријепи своје сизеренско право над том земљом, ако већ оно не проистиче из права освајања, из неке привремене окупације или ако се оно не заснива на подчињености или на купљењу данка.

Не можемо примити тврђење „Journal de Constantinople“-а да су Црногорци плаћали порез на имање и лични данак Скадарском санџаку, јер је познато да турска управа у Скадру није још успјела и поред напретка у администрацији да слободно и без војне помоћи прикупља ове порезе у Албанији и на границама Црне Горе док власт у Црној Гори у овоме не сусреће никакве тешкоће.

Ако је књаз Црне Горе сам изјавио да велике европске силе нијесу никада признале независност његове земље, то треба схватити тако да та независност није била никада призната *дипломатским путем*, што није битно него само формално за једну независну државу, која постоји као таква, као што је случај са Књажевином Црном Гором. Зар Русија и Аустрија нијесу директно додјеливале своја одликовања црногорском књазу без Портина посредништва и да ли су црногорски књажеви икада тражили одобрење од Порте да приме та одликовања?

У питању је овдје да се ријешу једно важно питање које директно задире у интегритет Порте, питање које није добило своје коначно решење на Париском конгресу и које се компликује са принципима на којима почива европско људско право. Усто, у питању је да се регулише питање мира између Турске и Црне Горе, питање које је досад врло проблематично.

Велике силе интервенишући за право Црне Горе према Порти, доказале су да су спремне да учине услугу не само ствари

мира, него и ствари човјечанства и цивилизације, гарантујући једном храбром и хришћанском народу трајно уживање независности, под заштитом људских права, како би могао да створи нове елементе цивилизације и просперитета.

Велике силе раде у смислу просвијећене политике чинећи оно што им људско право налаже и што оне сматрају као потребно за постојање једне заслужене државе“.⁵⁾

Докуменат није потписан, али је несумњиво Вацликов. То се види не само из претходног писма, него из садржаја и третирања материје, коју је он неоспорно добро познавао. Објављујући ова два податка жељели смо да поводом стогодишњице побједне на Граховцу и стогодишњице појаве његове књиге о суверенитету Црне Горе, којом је учинио велику услугу ствари Црне Горе у ондашњој Европи, укажемо на значај не само његове политичке дјелатности него и на његово гледиште које савремена историографија може акцептирати. Живот и рад Јана Вацлика, нарочито његова улога у историји Црне Горе, пружају изванредну могућност за једну посебну студију која би једно поглавље те историје знатно допунила и објаснила. До сада то је изложио зналачки и концизно др Вратислав Черни у чланку: „Јован Вацлик, Чех на служби у Црној Гори“, који је објављен у „Записима“, књ. XII, св. 3 за 1933 годину. Обиље архивског и публицистичког материјала о томе чека на опширнију и студиознију обраду.

Др. Андрија Лаиновић

— 0 —

ЗАХТЈЕВ КОТОРСКЕ ОПШТИНЕ ИЗ 1862 ГОДИНЕ ЗА ОТВАРАЊЕ ГИМНАЗИЈЕ

Которска Општина је 21 новембра 1862 године упутила у Беч Антуну витезу Шмерлингу, министру и тајном дворском савјетнику, претставку, на талијанском језику са опширним образложењем, којом тражи оснивање више гимназије у Котору.¹⁾

У почетку ове претставке истиче се да је Бока Которска, и поред тога што се 1797 године добровољно предала Аустрији и што је сачувала „непоколебиву вјерност Пријестољу“, у погледу интелектуалног образовања до сада администрирана горе од било које покрајине великог Аустриског царства. Послије овог прекора, истина помијешаног са куртоаским истицањем поданичке исправности, одмах слиједи други који наглашава да је аустријска

⁵⁾ Archives du Ministère des affaires étrangères à Paris. — Mémoires et documents. Turquie. Monténégro. Bosnie-Herzégovine 1853—1876, tome 130: Note en faveur des droits du prince de Monténégro, № 18 et 20.

¹⁾ Државни архив у Котору (ДАК), фонд Општина Котор (ОК), XIV бр. 368.